

TANULMÁNY

E. FEHÉR PÁL

SZLOVÁKOK ÉS MAGYAROK

A „MAGYAROK CSEHSZLOVÁKIÁBAN” MARGÓJÁRA*

1.

Ez a kötet újabb figyelmeztetés, hogy felül kell vizsgálnunk: miként tartjuk számon a Magyarországon kívül élő magyarságot. Teljes létében, azaz történelmében, Magyarországtól különváló históriájában is, társadalmi rétegződésében, kulturális megnyilvánulásaiban, önkifejezésében és az adott ország, az adott *haza* közösségében elfoglalt, illetve megtalált helye szerint, avagy turistautak futó impressziói, a többé-kevésbé rendszeresen olvasott irodalmi alkotások, néhány véletlen képzőművészeti, színházi élmény alapján?

Ez a dilemma csupán látszólag vádolja hazai közvéleményünket (bár annak súlyos mulasztásaira is fényt derít), hiszen aligha lehet véletlen, hogy tavaly egyszerre két ország magyar kisebbségének szellemi életében vitatkoztak az úgynevezett „irodalomközpontúságról”. Jugoszláviában és Romániában eltérőek voltak az indítékok, a végeredmény viszont azonos. „Minden nemzetiségi viszony igen szövevényes, mert magába foglalja a gazdasági, társadalmi, szociológiai, kulturális, politikai, művelődési, lélektani és más tényezők fejlődését egy-egy nemzeti közösségen belül, de ezekre a tényezőkre gyakorolt hatásokat is. Mégis úgy látszik, nagy csábítással bír az a téves nézet, amely a nemzeti viszonyokat csak a kulturális eseményeken keresztül szemléli...” *Dr. Rehák Lászlót*, a nemzetiségi kérdés kitűnő jugoszláviai értőjét idéztem (*Híd*, 1970. 7—8. 808. l.) A kolozsvári *Korunk* viszont így összegezte *Gáll Ernő Monológ vagy párbeszéd* című cikke körül támadt indulatokat és vitázó megjegyzéseket: „Köztudomású, hogy nemzetiségi életünkben a szépirodalom különlegesen tudatosító és közvéleményformáló, hiszen fél évszázados eredményeivel, különösen pedig mai gondolatébresztő hullámveréseivel a puszta esztétikai örömmön messze túlmenő hatást ért el. Felesleges is bármily pro vagy kontra általános nemzetiségi jelentősége körül... Ellenben arról beszélnünk kell, hogy azt az impulzust, melyet szépirodalmunk sokszor egymaga sugároz, hogyan lehetne kiegészíteni és megsokszorozni a tudományos irodalom — egyrészt a bölselet, társadalomkutatás, történelem, néprajz, művészettörténet, másrészt a reáltudományok — bővebb, alkotó és ismeretterjesztő bevetésével hazai magyar szellemi életünkben.” (*Korunk*, 1970. 12. 1904. l.)

Több mint fél évszázad történelme, s ez ötven esztendő következményeként végbement társadalmi változások várnak elszámolásra. Hiszen ki vonhatná kétségbe, hogy — mondjuk — Erdély nemzeti rétegződése döntő módon változott meg, s megváltozott Bukaresté is; ugyan ki kételkedhetne abban, hogy másként alakult a magyarság sorsa Jugoszláviában és megint másképpen Csehszlovákiában; ki mérte fel, hogy mit jelent a nemzetiségi lét ott, ahol a nemzetiségi együttélésnek volt gyakorlata korábban is (mint Erdélyben), és milyen különbséget mutat azokkal a helyekkel, ahol ez a gyakorlat hiányzott (mint Szlovákiában)?

* Epoque, Bratislava, 1969.

Regényeket olvasunk, verseket elemzünk, s közben a lényeg sikkad el. Két szinten is. Aligha vitatható, hogy mi a szomszédos országok magyar irodalmaival azért is foglalkozunk, mert több és hitelesebb információt szeretnénk kapni ezeknek az országoknak a magyar nemzetiségi létéről. A szocialista társadalmak szokásos információs módszerei ezen a területen alig, vagy egyáltalán nem funkcionálnak. Persze előfordul, hogy egy-egy államfő, vagy más hivatalos személy „hid”-nak nevezi az országában élő magyar nemzetiséget, kiemelve ezzel azt a különleges szerepet, mely e népcsoportra vár a Magyar Népköztársasággal kialakítandó jó kapcsolatok területén. Vannak országok, ahol hallani sem akarnak arról, hogy a magyar nemzetiség bármilyen formában is közvetlen kapcsolatot létesítsen a Magyar Népköztársasággal, természetesen a mindenkire kötelező állampolgári hűség keretein belül. Gyakorlati szempontból óriási a különbség a két álláspont között, elméletileg azonban egy ponton érintkezik ez a nézet, nevezetesen abban, hogy így is, úgy is az illető nemzetiségi csoport nyelvi jogait s nem pedig nemzeti, közösségi jogait ismerik el. Tehát életükről, munkájukról külön beszámolóra alig van lehetőség. (Nem speciálisan magyar probléma ez. A kecskeméti *Forrás* 1971. 2. számában megjelent cikkemben részletesen bizonyítottam, hogy mennyire ukrán, szlovák, szerb probléma is ez. *Egy nemzetiség jogi státusza ugyanis sohasem lehet függvénye a nemzetiség állampolgári és közösségi statutumának.* Kivált nem szocialista országban. Az emberi jogok minimumáról van szó!) Visszatérve információs gondjainkra: a regény, a vers töredéket adhat. Ha csupán információs forrásként kezeljük: lefokozzuk, vagy értékén felül minősítjük, mert esztétikai minőségét mellőzzük. A pillanat számára ez lehet hasznos. A távlatban viszont mindenképpen megbosszulja magát. Ha az irodalom olyan szerepeket kénytelen vállalni, amely eredendően nem az ő feladata — az irodalom fejlődése sínyli meg. Szorulhat hamis prófétapózokba, átvállalhatja az állami gondok töredékeit, s menthetetlenül olvashatatlanná silányul, hiszen azt kell mondania, amit másutt ügyiratok közölnek. De megfordítva: van olyan magatartás is, amely — nagyon is életbe vágó problémákat mellőzve — csupán esztétikai értékeket kíván látni, felfedezni, értékelni. De hát akkor hol marad ennek az irodalomnak a létrehozója, olvasója, az a közeg, amiért s *akikért* íródott?!

Nyilvánvaló, hogy a magyar nemzetiségek teljes szellemi élete korszerű követelmény.

Korszerű elsősorban e nemzetiségek létének belső törvényei, fejlődési tendenciája szerint. Csak az a nemzetiség (magyar vagy nem magyar: egyre megy!) lehet teljes jogú tagja egy állam társadalmának, csak az a nemzetiség követelhet magának közösségi jogokat (nem felejtve ki ebből a kategóriából a magyarországi nemzetiségeket sem, mert — mint írtam volt — nem a számszerűség a döntő), amely minden szinten képviselni képes önmagát. A kívülről jövő támogatás sokszor zavaró tényező lehet. Azért is persze, mert a szocialista társadalmakból sem hiányzó (*sajnos*, nem hiányzó!) nacionalista-sovén indulatokat táplálhatja. A fontosabbik ok azonban nem ez, hiszen léteznek az államközi kapcsolatoknak olyan minősége is, amely kikapcsolhatja az ilyen gyanúsításokat. A lényeg: minden nemzetiség maga ismeri helyzetét, lehetőségeit, fejlődési perspektíváját. Úgy képviselhetik hatályosan érdekeiket, ha tisztában vannak történelmükkel, az államban elfoglalt helyzetükkel, a nemzetiség szociális struktúrájával, kultúrájával. A problémákban jártas szakemberek képzésében lehetséges, sőt szükséges az internacionalista segítségnyújtás. A problémákat megoldani viszont kizárólag belülről lehet. Ez minden nemzetiség, minden állam, s egész Közép-Kelet-Európa érdeke.

Ha netán elvont lenne ez az eszmefuttatás, nem árt konkrét példákkal megátogatni. A magyarság XX. századi állapotának egyik meghatározó tényezője: Magyarországon kívül a szomszédos országokban is számottevő magyar nemzetiség él. Több millió magyar. Ez a helyzet különben hasonlatossá teszi állapotunkat a szlovákokéval, az ukránokéval, szerbekéval. Mi ezt a sajátos helyzetet általában az irodalom eszközeivel reagáljuk le. *Fábry Zoltán* publicisztikájára, *Forbáth Imre*,

Vozári Dezső, Győry Dezső költészetére hivatkozunk, Balogh Edgár, Méliusz József, Gaál Gábor, Szemlér Ferenc testvériséget hirdető szövegait idézzük, Acs Károly és Fehér Ferenc fordításait emlegetjük, Kovács Vilmos regényét olvassuk. Holott a nemzetiségi létnek, az adott államban elfoglalt helyzetnek ez egyik, noha nem jelentéktelen vetülete.

Am miért nem szólunk arról, hogy a csehszlovákiai Major István, illetve Steiner Gábor kommunista képviselői, szenátori tevékenysége Masaryk Csehszlovákiájában a politikai fórumokon való jelenlétet mutatta. Kettős jelleggel: kommunistaként az osztályharc frontján, valamint magyarként a nemzeti kérdésekben — szorosán kapcsolva e két kérdést akkor, amikor még elméletileg alig foglalkoztak ezzel a témával. Major, Steiner tevékenysége viszont (az írókkal együtt, ám — a dokumentumok tanúsága szerint — az irodalomnál hatásosabban) azzal a hatással járt, hogy a szlovák új értelmiségben segített egy máig sem teljes új magyarság-képet formálni. Erről azonban később... És miért nem idézzük gyakrabban Köblös Elek, a Román Kommunista Párt egykori főtitkárának emléké? Köblös romániai magyar kommunistaként a románok, egész Románia dolgozói érdekét képviselte! Mostanában olvastam a bukaresti A hét hasábjain Dán István nyilatkozatát. Dán István személyesen ismerte Lenint, Buharint, Trockijt, együtt dolgozott Kun Bélával, Münnich Ferencel, majd Gheorghe Cristescuval, Constantin Popovicival, Lucrețiu Pătrășcanuval... A felszabadulás után Kolozsvár alpolgármestere volt. Interjújából idézek: „Dán István magyarul szólalt fel a parlamentben. Első ízben történt meg a román királyi parlamentben, hogy a szónoki emelvényről magyarul szóltak a képviselőkhez és az egész országhoz. A nacionalizmus mérgétől megfertőzött képviselők előbb szinte megdermedve hallgatták Dán István mondatait, aztán zajongani kezdtek és meg akarták akadályozni a törvényesen megválasztott képviselőt abban, hogy tovább folytassa felszólalását. De Dán István, mintha mi sem történt volna, a legemberibb elemi jogokra hivatkozva, anyanyelvén mondomta végig beszédét.” (A hét, 1971. március 12. 3. l.) Véletlenül-e, hogy a két világháború közötti burzsoá államban éppen a kommunista képviselők állnak ki megalkuvás nélkül, következetesen az elnyomott magyar kisebbségek szociális és nemzeti jogaiért? Azok, akiket nemzetietlennek gyaláztak, alkiket árulóknak neveztek! Magyarországon, Horthy Magyarországn, de nemcsak a horthysták neveztek őket nemzetietlennek. Nem, ne legyen félreértés: senkisé nem tagadhatja az irodalom, a nemzetiségi magyar irodalmak nélkülözhetetlen feladatvállalását, szolgálatát. En itt semmi mást, csak a teljes nemzetiségi lét kommunista példáját emelem ki.

2.

Azért, mert ez a kötet is, a Magyarok Csehszlovákiában ugyanezt teszi. A szlovák pártkiadó, az *Epocha* kezdeményezésére szlovák, szlovákiai magyar és magyarországi történészek, irodalomárok összefogásából született e könyv. Zdenka Holotiková (egy Steiner-életrajz szerzője) a két világháború közötti csehszlovákiai munkásmozgalom magyar nemzetiségi vonatkozásait tekinti át; Marta Kordiková a kassai munkásmozgalom hőskorát (az 1917 és 1921 közötti szakaszt) eleveníti fel; a budapesti Vigh Károly Dr. Herz Sándorra, a losonci születésű fogorvosra, a magyarországi és csehszlovákiai munkásmozgalom egyik kiemelkedő vezetőjére emlékeztet; Roják Dezső azokat a kommunistákat, magyarokat szólaltatja meg, alkik a harmincas évek végén, a negyvenes évek elején a Horthy-irrendentizmus ellen küzdöttek; a kitűnő szlovák történész, a magyar nemzetiségi kérdést jól ismerő szakember, Juraj Zvara a magyarság felszabadulás utáni helyzetét tekinti át, a „kényes” kérdések felvetésétől sem visszariadva; Bojka Ferenc a Kassai Munkás történetéről szóló ismert dolgozatának rövidített változatát adja; Csanda Sándor pedig tömören összegezi a csehszlovákiai magyar irodalom szocialista hagyományait.

Ez a futó tartalmi áttekintés is világossá teheti, hogy a Magyarok Csehszlovákiában című kötet a nemzetiségi lét teljességének átvilágítására törekszik. A kommunisták szerepét vizsgálva a nemzetiségi közösségben, egy teljes struktúra meg-

állapítását tűzte ki célul. Azaz: a szlovákiai társadalom legkülönbözőbb életmegnyilvánulásaiban keresi a magyarság jelenlétét, sajátos hozzájárulását a szlovákiai, csehszlovákiai fejlődéshez. „Az egyes nemzetiségek saját kedvezőtlen helyzetükből eredően szinte automatikusan, de öntudatos politikai tevékenységgel járultak hozzá a problémák forradalmi meglátását és megoldását célzó törekvésekhez — hangzik Holotíková összegezése. — A magyar forradalmárok akkori szerepe azért is rendkívül kifejező, mivel a szlovák proletariátus nem rendelkezett elegendő vezető személyiséggel”. (*Magyarok Csehszlovákiában*, Epocha, Bratislava, 1969. 45—46. l.)

Helytelen lenne eltúlozni a magyarság szerepét az önálló szlovák értelmiség talpraállásában a csehszlovák államiság megteremtése után. Kétségtelen viszont, hogy a „csehszlovakizmus” prágai elmélete és gyakorlata ellenében, amely teória és praxis az önálló szlovák nemzet létét tagadta, különösen a Tanácsköztársaság leverése után Csehszlovákiába menekült magyar forradalmároknak — mint ellenméregnek, mint önálló és sovínyműstől mentes új életre ébredő közösségnek — rendkívüli szerepe volt. A leghitelesebb tanút szeretném idézni, Vladimír Clementist. Az emigrációban írott önéletrajza, a *Befejezetlen krónika* lapjain olvashatjuk: „Nádejná, ale beznádejne skončivšia sa organizácia ľavých maďarských vysokoškolských studentov v Bratislave, zvaná „Sarló” udomácnila na Slovensku termín — »sociográfia«...” (*Nedokončená kronika*, SVKL, Bratislava, 1964. 98. l.) Az idézett mondat mindkét megállapítása izgalmas számunkra: a *Sarló* valóban „reményteljesen” kezdett és „reménytelenül” végződött, s valóban a Sarló tevékenysége nyomán honosodott meg Szlovákiában a „szociográfia” terminus, sőt a műfaj maga. Valóban, a fiatal szlovák marxista értelmiség — Clementistől *Novomeskýjig*, *Husáktól Gosiorovskýjig* — a magyar munkásmozgalom Csehszlovákiában élő, többnyire a Horthy-faszizmus elől odamenekült személyiségeitől tanulta meg nem a marxizmust, hanem a munkásmozgalom gyakorlatát. Major, Steiner: nevelői voltak a szlovák mozgalomnak. Holotíková *Novomeskýt* idézi: „A hozzá hasonló emberek vállára nehezedett teljes súlyával a mozgalom...” (i. m. 35. l.) De idézhetem újra Clementist: „Mindenekelőtt Steiner Gábor érdeme, hogy a mezőgazdasági munkásság, főleg a magyar lakta vidékeken, forradalmi öntudattal rendelkezett, hogy nehéz objektív körülmények között tud szervezeten és egységesen föllépni követeléseire érdekében, föllépni a kizsákmányoló nagybirtokosokkal szemben. Ezért tud Szlovákia dolgozó népe 1937. szeptember 9-én legalább gondolatban kezelt fogni Steiner Gáborral, s azt mondani: Maradj továbbra is az, aki eddig voltál...” (*Magyarul: Dolmányos István: Kelet-Európa 1900—1945*, Tankönyvkiadó, Budapest, 1970. 411. l.)

Helytelen lenne eltúlozni ezt a szerepet, mert bizonyos esetekben s éppen jóindulatúan, és éppen azok, akik a sovén indulatoktól mentesek — eltúlozták már.

Holotíková tanulmányának indítása ugyanis egy korábbi, meglehetősen éles disputára utal vissza. „Egyetlen nemzet (vagy nemzetiségi csoport) sincs bizonyos jellegű visszahúzó vagy haladó tettekre és megnyilatkozásokra predestinálva...” (i. m. 7. l.) Ez a mondat *Fábry Zoltánra*, illetve a kitűnő antifasiszta sajnálatos tévedésére vonatkozik. Fábry Zoltán — a szlovákiai magyarság életének mélypontján, amikor a szlovák kommunisták is beleestek a nacionalizmus, Sztálin parancsolta vétkébe — ezt írta le: „... a szlovenszkói magyarság teljes egészében az antihitlerizmus itteni egyetlen kollektív hordozója lett.” (*Stószí délelőttök*, Madách, Bratislava, 1968., 381—82. l.; kiemelés Fábrytól.) Majd még felerősítve: „... a magyar népcsoport volt az egyetlen, mely Szlovenszkon egészében és összességében kiállította a faszizmus próbáját, és immunis maradt a hitlerizmus fertőzéseivel szemben.” (i. m. 382. l.) Egyébként ha szó szerint veszem Fábry tételét, még igaz lehet: a hitlerizmus valóban nem hathatott a *Karmasin*-féle szász-náci hatás mellett. Viszont tény, megcáfolatlan adat, hogy *Eszterházy János* (még ha a Gestapo elhurcolta is) a mindenkori magyarországi kormányok *fizetett* ügynöke volt, s az sem kétséges, hogy Horthy — a hitlerizmussal való érdeklentétei dacára — fasiszta volt. Fábry 1946-ban, amidőn *A vádolt megszólal* íródott, a kollektív felelősség *igaztalan s embertelen* elve ellen tiltakozott. Egy hasonlóképp helytelen magatartással: a kollektív büntelenséget hirdelve meg.

(Fábry becsületes indulata, az akkori tragikus helyzet által fogant védekező tartása az idők folyamán mintegy „történeti tény” rangjára emelkedett. Szinte már karikatúraszzerűen... *Szalatnai Rezső Kisebbségben és igazságban* című kötetének öndicsérő bevezető tanulmányában olvasom: „...a háború kibontakozásakor, a faji törvények érvényesülésekor, a német katonai sikerek mámorában, a Szerencse széles ripók mosollyal, teli kosárral járt házról házra, hívta, csalogatta a magyart és, gyere, részcsülj te is... De a magyar elutasította a fasiszta Szerencse arizáló kezét...” (i. m. Bratislava, Madách, 1970. 6. 1.) Eltekintve a ködös megfogalmazás patetizmusától, eltekintve attól, hogy — sajnos — a magyarság nemcsak elfogadta, hanem aktívan segítette Csehszlovákia felrobbantását; ismétlem, mindettől eltekintve, magának Szalatnainak előbb idézett bevezetőjében olvashatjuk: „...a magyar pártnak a négy-öt közismert nyilasrajongó jobbszárnya...” (i. m. 14—15. l.), illetve: „...akadt szlovákiai magyar tollnok, aki a német hadsereg kiadásában megjelenő lapot szerkesztőként jegyezte...” (i. m. 17. l.) Tehát a „magyar” mégsem utasította el a „fasiszta Szerencse arizáló kezét” — tegyük hozzá: sajnos, nem utasította el; tehát nem volt egyöntetűen antifasiszta a szlovákiai magyarság, mint ahogyan nem volt, nem lehetett egyöntetűen fasiszta sem. Mint minden más társadalomban, itt is az az osztálytagozódás érvényesült, mint Közép-Kelet-Európában, akkor, mindenhol. Steiner Gábort megölték, Fábryt Ilavára csukták be *Ján Rob Poničannal*, a szlovák költővel együtt; mások ideiglenesen szabadlábban, de humanista hittel, becsülettel tiltakoztak a fasizmus német és magyar válfajai ellen. Ezek közé tartozott, mégpedig az első sorban harcolt az a Szalatnai is, akinek mai tudathasadásos bevezetőjével vitatkozunk. Mert Szalatnai akkor pontosan tudta, érezte, hogy a társadalom, a szlovákiai magyar mikrotársadalom is milyen fasiszta mérgeket hordoz magában. Például Jaross fertőzését...)

Félreérthetetlenül világossá kell tennünk: a szlovákiai magyarság pozíciói — osztályok szerint rétegződtek. Akkor becsüljük Steiner Gábor emlékét, úgy értékeljük igazán Fábry Zoltán munkásságának maradandó jelentőségét, ha nem feledkezünk meg erről. Ha tetszik, éppen Fábryval vitatkozva...

3.

Kérdéses lehet az is, ami ebből a kötetből kimaradt.

Az utóbbi másfél évtizedben óriási tudományos erőfeszítések történtek a magyar nacionalizmus erővonalaibanak, mai hatásainak felderítésére. „Mi itt Jugoszláviában nacionalizást követünk el azért, mert nem közvetítettünk legalább valamit abból az önvizsgálatból (és önismeret szorgalmazó erőfeszítésből), amit Magyarország tudósai és közírói egy évtizede végeznek a magyar nacionalizmus gyökereinek és részletesebb megjelenési formájának feltárása ügyében...” — írja dr. Rehák László már idézett tanulmányában. (*Híd*, 1970. 7—8. 810—811. l.) Dr. Rehák beismeri a mulasztást — mások nem. A tény ettől tény marad. Például helyes lett volna, s a *Magyarok Csehszlovákiában* című kötetbe beletartozna, hogy megkísérelje a magyarokban élő szlovák-kép, illetve a szlovákokban élő magyarság-kép felvázolását.

Egyetérték Holotíkovával, amikor vitatkozik a differenciált magyarság-képlet megállapításáért. De — azt hiszem — nem kevésbé fontos, hogy kísérletet tegyünk arra, miként változott a szlovákok magyarság-képlete a felszabadulás után (nem a kollektív büntelenség helytelen álláspontjából kiindulva!), valamint mit tudnak rólunk ma, hiszen többszörösen együtt élünk. Erről kevés szó esik, holott a tudatformálás rejtettebb csatornáin mégis összegezően hat a jugoszláviai szlovákok és magyarok együttélésének ténye, a magyarországi szlovákok és magyarok viszonya, illetve a Csehszlovákián belüli kapcsolatok. Ezek mind hatnak, mind a magyarokra, mind a szlovákokra.

Az alábbi elmélkedés csupán vázlata egy lehetséges vizsgálatnak.

1943 októberében, a Clementis szerkesztette *Nové časy* számára az ugyancsak Londonban élő emigráns, Forbáth Imre tanulmányt írt *A csehszlovákiai magyar iro-*

dalomról címmel, melyben lényegében a folyóirat szerkesztőjének, régi barátjának, Clementisnek a magyarságra vonatkozó nézeteivel vitázott. „Az én krédóm egyszerű — szögezte le Forbáth. — Csehek, szlovákok, magyarok jövője, a Duna-medence többi nemzetének jövője is attól függ, hogy okultak-e saját történelmükön. Ha okultak, és helyesen vonták le a tanulságot, akkor hiszem, hogy nincs messze a kor, melyben különböző népeink más és más nyelven együtt éneklik a szabadság dalát.” (*Irodalmi Szemle*, 1965. 8. 721. l.) Clementis szerkesztői jegyzetet fűzött Forbáth tanulmányához: „Ha egyszer a föld színéről eltűnik az úri Magyarország, akkor eljön az ideje, hogy a szlovák—magyar kapcsolatok azon oldalát emeljük ki, amelyről ugyan brosúrámban (*A Közöttünk és a magyarok között* című Londonban, a háború idején kiadott tanulmányról van szó. — E. F. P.) említést nem tettem, azonban ezek objektív leírás esetén úgyszólván elvesznek. Hiszen a múltban a pozitív oldal jelentéktelen volt. Ami nem jelentéktelen, mintha a jövő nem lehetne éppen az ellenkező. Persze, ha eltűnik a „natio Hungarica és e nácio szelleme.” (i. m. 721. l.)

Ez a két idézet összegezi a két nép marxista értelmiségének egymásról alkotott képét. Forbáth annak az „újarcú magyarságnak” a nevében szól, amely leszámolt a „natio Hungarica”-val, a magyar szupremácia különböző elméleteivel, a monarchiából itmaradt uralkodási mániával, a „tót nem ember”-típusú szemlélettel. Clementis viszont a bizalmatlanságot fogalmazza tétellé. 1938 után, még Major, Steiner, Forbáth fegyverbarátsága után is képtelen hinni a magyarság új arcában. Nem egyedül ő a bizalmatlan. Vegyük ugyanennek a politikai-szemléleti csoportnak másik kimagasló egyéniségét, a költő Laco Novomeskýt. Novomeský cikket írt a Magyar Tanácsköztársaságról, tiltakozott Sallai és Fürst kivégzése ellen, nagy riportban örökítette meg az 1930 szeptemberi budapesti tüntetést, írt *Balázs Béláról*, *József Attila* jelentőségét is megértette egy 1938-as esszéjének tanúsága szerint, mégis: ugyanaz a bizalmatlanság, a nem teljes értékű informáltság jellemző az ő magyarság-képére is.

Részletesen ki kellene dolgozni: miként látjuk egymást? Jól látjuk-e egymást? Nem a szándékok számítanak itt: a jó indulat önmagában kevés. Népet, nemzetet, nemzetiséget kell ismerni.

Jó igazság az, hogy mindenki söpörjön a saját portája előtt. Tehát hadd tegyem fel a kérdést: mit tudunk mi a szlovákokról? Nem a szakemberek, nem a nemzeti kérdés avatott kutatói, nem az irodalomtörténészek, a történészek, hanem a közrendű emberek? A kérdésne, kivált, ha azzal bővítem, hogy tudunk-e egyáltalán valamit a magyarországi szlovák nemzetiségről — egyelőre szégyenkezve válaszolhatunk. Itt lenne az ideje: határozzuk meg, mennyit tudunk, s mit tudnak ők rólunk. Közös munkával.

Ez már két nemzet kapcsolatát érinti, s csupán közvetve a nemzetiségek sorsát. De hát végül is erről van szó. Minél többet tudunk egymásról, az elfogultság lehetőségei annál kisebbek.

A *Magyarok Csehszlovákiában* című kötet hasznos kezdeményezés. Helyes törekvések elindítója. A magyarországi figyelő számára csupán két kérdés marad, mintegy zárásképp. Az első: megjelent-e ez a kötet szlovákul is, hogy hírt adjon az együttélő magyar nemzetiség életéről, történetéről? A második kérdés: mikor írjuk meg mi a magyarországi szlovákok történetét, mikor mérjük fel társadalmi helyzetüket, jelenlegi állapotukat?

Ne feledkezzünk meg róla: összetartozik ez a két probléma. Talán nem az államközi szerződések szerint, de kommunista lelkiismeretünk szerint mindenképpen.